

УДК 94(575.2)

DOI 10.65996/topscience-2457/2026-2/13-21

Самудунова Н.М.

Магистрант

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

Кыргызская Республика, г. Бишкек

РАЗВИТИЕ ИСТОРИОГРАФИИ КЫРГЫЗСТАНА**Самудунова Н.М.**

Магистрант

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Кыргыз Республикасы, Бишкек ш.

КЫРГЫЗСТАНДЫН ТАРЫХНААМАСЫНЫН ӨНҮГҮШҮ**Samudunova N.M.**

Master's student

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Kyrgyz Republic, Bishkek C.

naziksamudinova@icloud.com**DEVELOPMENT OF THE HISTORIOGRAPHY OF KYRGYZSTAN**

Аннотация. Бул макалада Кыргызстандын тарыхнаамасынын өнүгүшү тарыхы каралат. Кыргыз тарых илиминин калыптанышы, анын негизги этаптары жана илимий багыттары талданат. Ошондой эле ата мекендик изилдөөчүлөрдүн эмгектери аркылуу тарыхый процесстерди изилдөөнүн өзгөчөлүктөрү, булактарды пайдалануу жана методологиялык ыкмалар каралат. Макалада советтик жана эгемендүүлүк доорлорундагы тарыхнааманын айырмачылыктары жана бүгүнкү күндөгү өнүгүү тенденциялары көрсөтүлөт. Натыйжада ата мекендик тарыхнаама улуттук тарыхты терең изилдөөнүн негизги фактору экени белгиленет.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль отечественной историографии в изучении истории Кыргызстана. Анализируются этапы становления исторической науки, основные направления исследований и вклад отечественных ученых. Особое внимание уделяется особенностям использования исторических источников и методологических подходов. Показаны различия между советским и постсоветским этапами развития историографии, а также современные тенденции в исторической науке. В результате делается вывод о важной роли отечественной историографии в глубоком и объективном изучении национальной истории.

Abstract. This article examines the role of national historiography in the study of the history of Kyrgyzstan. It analyzes the stages of development of historical science, the main research directions, and the contribution of domestic scholars. Special attention is given to the use of historical sources and methodological approaches. The

differences between the Soviet and post-Soviet periods of historiography are highlighted, as well as current trends in historical studies. The article concludes that national historiography plays a crucial role in the comprehensive and objective study of national history.

Ключевые слова: историография, история Кыргызстана, отечественная наука, исследования, источники, методология.

Негизги сөздөр: тарыхнаама, Кыргызстан тарыхы, ата мекендик илим, изилдөө, булактар, методология.

Keywords: historiography, history of Kyrgyzstan, national scholarship, research, sources, methodology.

Кыргызстандын тарых илиминин өнүгүшүнүн алгачкы мезгилдери ХХ кылымдын биринчи жарымында эле белгилүү бир деңгээлде илимий чагылдырылышка ээ болгон. Кыргыз профессионалдык тарых илиминин «аксакалы», академик Б. Жамгырчинов илимге биринчилерден болуп системалуу мамилени киргизген [1]. Анын эмгектеринде тарыхый процесстер класстык күрөш аркылуу түшүндүрүлөт улуттук трагедиялар толук ачылбаса дагы кыргыз коомунун өнүгүүсүн феодализмден капитализмди аттап өтүп, дароо социализмге өтүү теориясы аркылуу түшүндүрүлгөн. Салттуу саясий жана окуяларга негизделген тарых акырындык менен күнүмдүк жашоону, жергиликтүү жамааттарды, жеке тажрыйбаны жана маданий эс тутумду изилдөөгө багытталган жаңы мамилелер менен толукталууда [25, 7-14]. Негизги басым таптык күрөшкө, өндүрүштүк мамилелерге жана Октябрь революциясынын ролуна жасалган. Анын эмгегинде Үркүн көбүнчө “көтөрүлүш” катары гана берилет. Мындай мамиле тарыхнаамеде бир тараптуулукка алып келген. Ошондуктан бул доор Ата-Мекендик тарыхнааменин чектелген баскычы катары бааланат деп айтсак болот.

Ал эми «Илим - бул фактылардын жыйындысы» деген принципке таянган В. В. Бартольд, [2] А. Н. Бернштам [3] В.В. Радлов сыяктуу окумуштуулар кыргыз тарыхынын байыркылыгын, мамлекеттүүлүгүн тарыхый фактыларды так топтоого, архивдик маалыматтарды сын көз менен карап, объективдүү сүрөттөөгө аркет кылышкан. «Кыргызское великодержавие» (Улуу кыргыз дөөлөтү) терминин В. В. Бартольд ушул мезгилде киргизип, азыркы тапта бул «ак тактарды» толтуруу жана архивдик документтерди жарыялоодо маанилүү ролду ойнойт. Бирок кээ бир темалар (мисалы, 1916-жылкы көтөрүлүш же айрым тарыхый инсандар) «бай-манаптык идеология» деп эсептелип, объективдүү изилдөөгө тыюу салынган. Мындай эмгектерге дагы А.Н. Бернштамдын «Историческая наука в Киргизии за 20 лет» жана Б. Жамгырчиновдун «Состояние и основные проблемы исторической науки Киргизии», С. Ильясовдун «Состояние и задачи разработки истории Киргизии» [4], С. Табышалиевдин «О состоянии и задачах исторической науки Киргизии» [5], Б.М. Зиманын «К вопросу становления советской исторграфии в Киргизии (20-е — сер. 30-х. гг)» [6] макалаларын киргизсек болот.

Айрым тарыхнаамалык сюжеттер С.М. Абрамзондун «Этнографические изучение Киргизии за 20 лет», В.П. Шерстобитовдун «Исторография национально-государственного строительство в Киргизии» [7], А. Кибировдун «Архиологические изучение Киргизии» [8], А.Н. Бернштамдын «Из истории изучения древней истории Киргизстана» [9], Бактыгулов Ж. «К вопросу исторографии коллективизации сельского хозяйства в Киргизии» [10] деп аталган макалаларында кайрадан иштелип чыккан.

Авторлор тарыхнаамалык фактыларды объективдүү талдоого, илимий көйгөйлөрдүн аз изилденген аспектилерин ачып көрсөтүүгө жалпысынан ийгиликтүү аракеттерди жасашкан.

Совет бийлигинин орношу менен тарых илими мамлекеттик деңгээлде колго алынып, атайын мекемелер түзүлө баштаган.

1924- жылы Кыргыз автономиялуу облусу түзүлгөндөн кийин, билим берүү комиссариатынын алдында илимий иштерди координациялоо бөлүмү түзүлгөн. Бул жерде Касым Тыныстанов сыяктуу алгачкы окумуштуулар эмгектенишкен.

1928-жылы кыргыз таануу институту маданий курулуш институтуна айланып, тарых, тил жана адабиятты изилдөөнүн негизги очогуна айланган.

1932-жылы Кыргыз мамлекеттик педагогикалык институтунун (азыркы КУУ) ачылышы профессионал тарыхчы кадрларды даярдоого жол ачкан. 1940–1950-жылдар тарых илиминин толук кандуу институт катары калыптанышы Улуу Ата Мекендик согуш мезгилине жана андан кийинки жылдарга туш келет. 1943-жыл СССР Илимдер академиясынын Кыргыз филиалы түзүлгөн. 1954-жылы Кыргыз ССР Илимдер академиясы негизделип, анын курамында Тарых институту өзүнчө илимий мекеме катары ишин баштаган.

Кыргызстандын тарыхнаамасы боюнча алгачкы эмгектердин бири – В.П. Шерстобитовдун, К.К. Орозалиевдин, Д.Ф. Винниктин «Очерк истории исторической науки в Советском Кыргызстане (1918-1960-гг.)» [11] аттуу китеби жарыкка чыккан. Аталган китептердин авторлоруна Кыргызстан тарыхынын маанилүү маселелеринин изилденүү деңгээлин аныктоо жана республикада тарых илиминин мындан аркы өнүгүү келечегин белгилөө максатыры коюлган. Көрүнүктүү окумуштуулар бул мезгилде С. Ильясов жана А. Хасанов сыяктуу илимпоздор кыргыз тарыхынын орчундуу маселелерин изилдешкен. Археолог А. Н. Бернштам баштаган экспедициялар Кыргызстандын аймагындагы байыркы маданияттарды жана шаарларды (мисалы, Бурана, Өзгөн) изилдеп, илимий негиздерин далилдешкен. Этнограф С. М. Абрамзон [12] кыргыздардын теги, уруулук түзүлүшү жана каада-салты боюнча масштабдуу эмгектерди жараткан. Ошондой эле Кыргызстандын Орусияга кошулуу көйгөйлөрү, Кыргызстандагы падышалыктын колониялык саясаты, XIX кылымдын аягы – XX кылымдын башындагы улуттук кыймылдардын мүнөзү боюнча республиканын окумуштуулары тарабынан жаралган тарыхый эмгектер изилденген.

Бул тарыхнаамалык изилдөөнүн пайда болушу Кыргызстандагы тарых илиминин тарыхынын калыптанышын түшүндүрүп, тарых илиминин өнүгүүсүнүн маанилүү этабын, анын белгилүү бир жетишкендиктерин

күбөлөндүргөн жана анын андан ары өнүгүү жолдорун белгилеген. «Очерк истории исторической науки Советском Киргизстане» эмгегинин жарык көрүшү окумуштуулардын рецензияларында оң пикирлерди жараткан. Алсак, Б. Зима, И. Скляр жана Б. Чокушев китепке жазган өздөрүнүн рецензиясында: «рецензияланып жаткан китеп – мындай эмгекти жаратуунун алгачкы аракети, жана бул анын жарык көрүшүн республиканын илимий коомчулугу үчүн окуяга айландырат. Эгерде бул – жалпысынан Орто Азиядагы жана Казакстандагы союздук республикалардын тарыхы боюнча алгачкы иштердин бири, мындай түрдөгү биринчи жана азырынча жалгыз эмгек экенин эске алсак, анда ал советтик тарых илиминин көйгөйлөрүнө кызыккандардын бардыгы үчүн чоң кызыгууну туудурат деп моюнга алуу керек», - деп жазышкан. Ошону менен бирге, рецензиянын авторлору жарык көргөн китептин айрым кемчиликтерин белгилешкен. Мындан тышкары, рецензенттер жазгандай, эмгектин маанилүү кемчиликтеринин бири - И.В. Сталиндин инсандык культуна таасири аягына чейин жоюлган эмес. Иштин олуттуу кемчилиги катары, ошондой эле «бир катар учурларда республиканын тарыхынын айрым көйгөйлөрү боюнча изилдөөлөргө талдоо берилбестен, эмгектерди жана алардын авторлорун жөн гана санап өтүү менен чектелген аннотациялар берилгендиги» эсептелет. Алар тарабынан изилденген маселелердин чөйрөсүнө жалпы көрсөтмөлөр жана аталган көйгөйдүн азыркы абалынын кыскача мүнөздөмөсү берилген [13].

Эң байыркы, байыркы, орто кылымдар мезгилдери жана жаңы доор боюнча изилдөөлөр тууралуу жалпы маалыматтар «История Киргизской ССР» (1963 жана 1967-1968-жж.) китебинде [14] келтирилген. Мында ХХ кылымдын 60-жылдарына карата калыптанган кыргыз элинин тарыхынын көйгөйлөрүн изилдөөнүн жалпы жүрүшүнүн жана абалынын бүтүн, бирок кыскача мүнөздөмөсү берилген. Илимий тарыхнаамалык серепте Кыргызстандын тарых илиминин негизги тарыхый көйгөйлөрүнө арналган эң маанилүү эмгектер белгиленген. Автордук жамаат жарыяланган эмгектердин кеңири чөйрөсүн тартып, аларга кыскача мүнөздөмө берген, көйгөйлөрдүн айрым компоненттерин изилдөөдөгү жетишкендиктерди жана мүчүлүштүктөрдү белгилеген, республиканын тарых илиминин өнүгүүсүнүн жыйынтыктарын чыгарган.

«История Киргизской ССР» биринчи томунда (1968-ж.) Кыргызстан тарыхынын октябрь алдындагы мезгилинин илимий эмгектерин чагылдырган тарыхнаамалык очерк жайгаштырылган. Мында кыргыз элинин тарыхын изилдөөгө алдыңкы орус илиминин жана маданиятынын өкүлдөрү П.П. Семенов-Тянь-Шанскийдин, Н.А. Северцовдун, А.П. Федченконун жана башкалардын кошкон салымы каралган. Октябрь алдындагы мезгилдеги кыргыз элинин жана Кыргызстандын тарыхын изилдөөнүн абалы жалпысынан чагылдырылган, ошондой эле советтик мезгилдин тарыхнаамасы тарабынан Кыргызстандын революцияга чейинки тарыхынын көйгөйлөрүнүн изилдениши каралган. Корутундусунда авторлор мындай деп жазышкан: «Келтирилген серептен көрүнүп тургандай, Кыргызстандагы советтик тарыхнаама бир катар актуалдуу суроолорду жана көйгөйлөрдү коюп, иштеп чыкпастан, эң байыркы

замандан 1917-жылга чейинки кыргыз элинин жана Кыргызстандын бүткүл тарыхый процесси чагылдырылган жалпылоочу эмгектерди да жаратты» [15].

Бул басылманын экинчи томунун биринчи китебинде кыргыз окумуштууларынын советтик мезгилдеги Кыргызстандын тарыхы боюнча илимий иштери каралган тарыхнаамалык очерк жайгаштырылган. Тарыхнаамалык очерктин авторлору кыргыз тарыхчылары тарабынан, негизинен, Октябрь революциясынын жана жарандык согуштун көйгөйлөрү, Кыргызстан Компартиясынын тарыхы, Улуу Ата Мекендик согуш мезгили жана согуштан кийинки республиканын өнүгүүсү иштелип чыккандыгын белгилешкен. Авторлор «советтик тарых илиминде советтик тарыхнаама чоң роль ойнойт. Советтик тарыхнааманын жаңы мезгили үчүн тарыхчылардын интенсивдүү чыгармачылык иши, тарых илиминин көтөрүлүшүнө жардам берген дискуссиялар жана талкуулар абдан мүнөздүү» деген жыйынтыкка келишкен [16].

Республиканы тарыхый, археологиялык жана этнографиялык изилдөөнүн жыйынтыктары Улуу Октябрь социалисттик революциясынын 40 жана 60 жылдыгына арналган юбилейлик басылмаларда жарыяланган [17]. Аларда Кыргызстан тарыхынын мурда чечилбеген көптөгөн маселелерин чагылдырууга мүмкүндүк бергендиги белгиленген.

Дал ушул XX кылымдын 50 -60-жылдарында, хрущевдук «жылымык» (оттепель) мезгилинде кыргыз тарыхнаамасы калыптанган деп айтууга болот. Бирок, бул мезгилдин тарыхнаамасы маркстык методологиянын алкагында өнүгүүнү уланткан. Окумуштуулар мурдагыдай эле формациялык жана таптык мамилелерди, илимдин идеологиялашуусун, тарых менен саясаттын кошулуп кетишин колдонуп, «Марксты жаңыча окууга» гана аракет кылышкан. Т. Жуманалиев жазгандай, «тилекке каршы, биздин тарыхчылар марксизмдин чектелгендигин жана анын алкактарынын катуулугун көрө алышкан эмес, бул акыры келип догматизмге алып келген. Белгилүү болгондой, илимдеги догматизм – бул туюк жол».

Кыргызстан тарыхынын кыйла деталдуу тарыхнаамалык очерки беш томдук «Кыргыз ССР тарыхында» камтылган [18]. Кыргызстандын тарыхнаамасына арналган кеңири бөлүмдө тарыхый көйгөйлөрдүн ар кандай аспектиери боюнча илимий билимдердин топтолуу процесси көрсөтүлгөн. Авторлор тарабынан Кыргызстандын байыркы жана орто кылымдар тарыхынын, ошондой эле жаңы доордогу Кыргызстандын тарыхынын тарыхнаамасы кыскача каралган. Тарыхнаамалык очеркте жарыяланган эмгектердин чоң чөйрөсү тартылып, аларга кыскача, бирок мазмундуу мүнөздөмө берилген, тарыхый көйгөйлөрдү изилдөөдөгү белгилүү бир жетишкендиктер белгиленген.

Айрым тарыхнаамалык сюжеттер бир катар макалаларда иштелип чыккан. Авторлор жалпысынан тарыхнаамалык фактыларды объективдүү талдоого, илимий көйгөйлөрдүн аз изилденген аспектилерин ачып көрсөтүүгө ийгиликтүү аракеттерди жасашат. Алсак, Кыргызстандын маданий революциянын тарыхнаамасынын маселелерине Ш.Т. Эсенгараева өз макаласын арнаган, [19]. ЖОЖдордун мезгилдүү басылмаларынын беттериндеги Кыргызстандын тарыхы В.П. Шерстобитов тарабынан каралган

Тарых илиминин 70–80-жылдардагы жалпы жогорулоосунун белгиси болуп бир катар тарыхый монографиялардын пайда болушу саналды, алардын авторлору өз китептерине изилденип жаткан темалар боюнча толук тарыхнаамалык серептерди киргизишкен. Алсак, белгилүү кыргыз тарыхчысы К. Усенбаев өзүнүн «Кыргыздардын коомдук-экономикалык мамилелери: XIX кылымдын экинчи жарымы – XX кылымдын башы» аттуу монографиясында кыргыз тарыхчыларынын изилденип жаткан көйгөй боюнча эмгектерине кеңири талдоо берген. Тарыхнаамалык изилдөөнүн оң жагы болуп авторлордун тигил же бул жоболорун баалоо үчүн тарыхый материалдарды чеберчилик менен пайдалануу, андан аркы изилдөөлөргө багытталган аз изилденген темаларды белгилөө саналат.

Кыргызстандын тарыхнаамасы боюнча эмгекти түзүүдө Ж. С. Бактыгулов 1984-1987-жж. жарык көргөн «Кыргыз ССР тарыхында» кабыл алынган тарыхтын мезгилдерге бөлүнүшүн карманган. Ошентип, анын окуу куралында Кыргызстандын тарых илиминин өнүгүүсү 1917-жылдан кийин, республикада Совет бийлигинин орношу менен башталат.

Автор бул этапта «кыргыз тарыхнаамасы Кыргызстандын илимий-изилдөө тарыхый адабиятында бекем орун алганын» белгилеген. Бул тез өнүгүп жаткан советтик тарых илиминин тармагы окуу дисциплинасы катары мыйзамдуу түрдө Кыргыз мамлекеттик университетинин тарых факультетинде окутулат. Ошондой эле кыргыздардын XVII–XIX кк. тарыхын изилдөөгө Т.К. Кененсариев, Т.Н. Өмүрбеков, К.У. Усенбаев, Ж.М. Малабаев ж.б. тарыхчылар өз салымдарын кошушкан. Алардын эмгектеринде кыргыздардын этностук тарыхы, мамлекеттүүлүккө умтулуусу, боштондук күрөштөрү жана белгилүү тарыхый инсандардын (Ормон хан, Алымбек датка, Курманжан датка, Шабдан баатыр ж.б.) ролу чагылдырылган.

Эгемендүүлүк менен бирге тарыхты кайрадан, цензурасыз карап чыгуу мүмкүнчүлүгү түзүлдү, идеологиялык чектөөлөр алынып, тарыхый окуяларга объективдүү баа берүү, «ак барактарды» толтуруу башталды. Кыргыз мамлекеттүүлүгүнүн 2200 жылдыгы, «Манас» эпосунун 1000 жылдыгы сыяктуу ири даталар белгиленип, тарыхый аң-сезимди чыңдоо мамлекеттик саясаттын деңгээлине көтөрүлдү. Мурда тыюу салынган инсандардын (мисалы, Жусуп Абдрахманов, Иманалы Айдарбеков ж.б.) эмгеги бааланып, тарыхтын борборуна таптык кызыкчылык эмес, улуттук кызыкчылык коюла баштады.

Бүгүнкү күндө кыргыз тарыхнаамасы дүйнөлүк илимдин бир бөлүгү катары өнүгүп, жаңы археологиялык табылгалар жана архивдик маалыматтар менен байып жатат [20].

Жаңы сапаттык деңгээлге академик В. М. Плоскихтин эмгектери арбын [21]. В. М. Плоскихтин эмгектеринин өзгөчөлүгү - археологиялык маалыматтар менен жазма булактарды синтездеп караган. Ал жетектеген автордук жамааттар кыргыз тарыхынын фундаменталдык окуу китептерин иштеп чыгышкан.

XIX кылым - XX кылымдын башталыш мезгилде кыргыздын тарыхый ой-пикири салттуу санжырадан илимий изилдөөгө өтүү жолунда болуп, тарых

негизинен уруулардын келип чыгышы жана генеалогиясы катары кабыл алынгандыгы С.Аттокуровдун эмгектеринде чагылдырылат. [22]

Кыргыз тарыхындагы эң трагедиялуу жана маанилүү окуя - 1916-жылкы көтөрүлүштү изилдөөдө К. Үсөнбаевдин архивтик эмгеги [23] жана Ж. Жакыпбековдун концептуалдык талдоосу чоң мааниге ээ. Ж. Жакыпбеков бул окуянын советтик доордогу бурмаланган жактарын ачып берип, эгемендүүлүк жылдарындагы тарыхнааманын жаңы багытын негиздеген. Ошондой эле Ж. Алымбаевдин изилдөөлөрү фольклордук булактарды илимий алкакта колдонуунун үлгүсү болуп саналат.

Кыргыздардын этногенезин жана орто кылымдардагы тарыхын тарыхнаамалык жактан негиздөөдө профессор Ө. Караевдин салымы теңдешсиз. Ал араб-перс булактарын талдоо аркылуу кыргыз тарыхынын хронологиялык алкагын кеңейткен [45].

Ал эми заманбап тарыхнааманын методологиялык маселелерин Ж. А. Утрекеева ийгиликтүү изилдеп келет [25]. Анын эмгектеринде тарыхый аң-сезимди деидеологизациялоо жана заманбап илимий парадигмаларды колдонуу маселелери көтөрүлөт.

Жыйынтыктап айтканда, ата-мекендик тарыхнаама Кыргызстандын тарыхый мурасын сактап калууда жана аны илимий негизде баалоодо башкы курал болуп саналат. Тарых илиминин өнүгүү жолу көрсөткөндөй, ар бир доордун өзүнө мүнөздүү жетишкендиктери жана кемчиликтери болгон. Мисалы, советтик мезгилдеги тарыхнаама идеологиялык алкакта чектелгенине карабастан, эбегейсиз зор фактылык материалдардын топтолушуна жана кесипкөй тарыхчылар мектебинин түзүлүшүнө жол ачкан.

Азыркы тапта тарыхчылардын алдында мурдагы бир жактуу көз караштардан арылып, архивдик документтердин жана жаңы табылган булактардын негизинде объективдүү тарыхты жазуу милдети турат. Ата-Мекендин тарыхнаамасы – бул тынымсыз өзгөрүп жана толукталып турган тирүү процесс. Элдин тарыхый аң-сезимин калыптандыруу, улуттук баалуулуктарды даңазалоо жана мамлекеттүүлүктү чыңдоо үчүн тарыхнаамалык изилдөөлөрдүн сапатын арттыруу зарыл. Демек, өткөндү калыс изилдөө – келечек муунга калтырылган эң баалуу илимий жана руханий мурас болуп кала берет.

Колдонулган адабияттар:

1. Джамгырчинов Б. Состояние и основные проблемы исторической науки в Киргизии // Известия Киргизского филиала Академии наук СССР. – Фрунзе, 1951. – Вып. 1. – С. 18-22.
2. Бартольд В. В. Киргизы (исторический очерк). – Фрунзе, 1927.
3. Бернштам А. Н. Избранные труды по археологии и истории кыргызов и Кыргызстана. Т. 2 / сост. К. Ташбаева, Л. Ведутова. – Бишкек: Айбек, 1998. – 704 с.

4. Бернштам А. Н. Историческая наука в Киргизии за 20 лет // Наука Киргизии за 20 лет (1926–1946 гг.). – Фрунзе, 1946. – С. 14-19.
5. Ильясов С. Состояние и задачи разработки истории Киргизии // Первая научная сессия Академии наук Киргизской ССР. – Фрунзе, 1955. – С. 9-14.
6. Табышалиев С. О состоянии и задачах исторической науки в Киргизии // Труды Института истории Академии наук Киргизской ССР. – 1955. – Вып. 1. – С. 6-9.
7. Зима Б. М. К вопросу становления советской историографии в Киргизии (20-е – середина 30-х гг.) // Материалы XII научной конференции профессорско-преподавательского состава Киргизского университета. Секция истории. – Фрунзе, 1964. – С. 43-49.
8. Шерстобитов В. П. Историческая наука в национальных республиках после XX съезда КПСС. Киргизская ССР // История СССР. – 1961. – № 5. – С. 226-236.
9. Кыбыров А. Археологическое изучение Киргизии // Известия Киргизского филиала Академии наук СССР. – 1947. – Вып. 2. – С. 7-11.
10. Бернштам А. Н. Из истории изучения древней истории Киргизстана // Известия Киргизского филиала Академии наук СССР. – 1947. – Вып. 7. – С. 10-14.
11. Бактыгулов Дж. К вопросу историографии коллективизации сельского хозяйства Киргизии // Материалы первой научно-практической конференции по библиотековедению и библиографии (25–26 мая 1967 г.). – Фрунзе, 1967. – С. 73-80.
12. Шерстобитов В. П., Орозалиев К. К., Винник Д. Ф. Очерк истории исторической науки в Советском Кыргызстане (1918–1960 гг.). – Фрунзе: Киргизгосиздат, 1961. – 145 с.
13. Абрамзон С. М. Кыргыз жана Кыргызстандын тарыхы боюнча тандалма эмгектер / түз. Ө. Караев; котор. Д. Сулайманова, С. Мамбеталиев. – Бишкек: Кыргызстан-Сорос, 1999. – 896 б.
14. Зима В., Скляр И., Чокушев Б. О новом труде по истории Киргизии // Мугалимдер газетасы. – 1962. – 27 окт.
15. История Киргизской ССР: в 3 т. Т. 1. – Фрунзе: Кыргызстан, 1968. – С. 9–39.
16. История Киргизской ССР: в 5 т. Т. 1. – Фрунзе: Кыргызстан, 1984. – С. 23–53.
17. Джуманалиев Т. Д. Проблемы и перспективы исторической науки в Кыргызстане // Вопросы Кыргызстана. – 2006. – № 1. – С. 8–15.
18. Эсенгараева Ш. Т. К вопросу истории историографии культурной революции в Киргизии // Труды Киргизского государственного университета. Серия историческая. – 1971. – Вып. 11. – С. 131–138.

19. Кыргызстан: энциклопедия. – Бишкек, 2001. – 540 б.
20. История кыргызов и Кыргызстана: учебник для вузов / отв. ред. В. М. Плоских. – 4-е изд., перераб. и доп. – Бишкек: Илим, 2003. – 384 с.
21. Атокуров С. Кыргыз санжырасы. – Бишкек: Кыргызстан, 1995. – 214 б.
22. Усенбаев К. Восстание 1916 года в Киргизии. – Фрунзе: Илим, 1967.
23. Караев О. Арабские и персидские источники IX–XII вв. о киргизах и Киргизии. – Фрунзе: Илим, 1986. – 103 с.
24. Утрекеева Дж. А. Переосмысление методологии истории в Кыргызстане // Вестник КНУ. – 2009.
25. Жумабек кызы З. Цифровая история как новое направление исторического исследования // Международный научно-практический журнал “Научные открытия” 2026-1/1. – С. 7-14. – DOI 10.65996/topscience-2457/2026-1.1/7-14

Рецензент: тарых илимдеринин доктору, профессордун м.а. Самиева Ж.Д.